

Vladimír Sattran

Převratné doby

Převratné doby

(Povídky a texty z časů totáče)

Vladimír Sattran

---

nakladatelství

České Budějovice, 2013

Převratné doby

© Vladimír Sattran, 2013

Ilustrace © Vladimír Svoboda, 2013

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

První vydání, 2013

Převod do elektronické podoby Petr Řepík

Vydalo nakladatelství KOPP,

Šumavská 3, 370 01 České Budějovice,

tel.: 386 460 474,

e-mail: knihy@kopp.cz;

Internet: www.kopp.cz

ISBN 978-80-7232-445-3

Stará stezka

Zdeněk Lebeda, zvaný Pařez, ležel v trávě nad úvozovou cestou a vypadal, jako by na nic nemyslel. Pařez byl málomluvný, jeho světem nebyl plácek žvanilů, podvečerní klepadlo nebo lávka klepen nad dědinou. Mlčel při práci i u stolu s pivem. Při práci byl nucen samotařit a naučil se mlčet, nebo protože rád mlčel, našel si tomu odpovídající práci. Žil tak jednoduše, že mu často připadal jako stroj, který nepotřebuje šetrné zacházení, ale jen mechanický impulz zvenčí, rozhodující o jeho pohybu. Posouval se časem se sverpým, těžko pochopitelným klidem. Teď ležel nad

Starou stezkou, jak jsme kdysi nazvali rozchlípenou pěšinu, přecházející místy v hluboký, zdivočelý úvoz s rozkošnými koberci vřesu a borůvčí na jeho převislých březích. Cesta končila v husté kleči na mírně zvlněném rašeliništi Huthung, kde stála hájovna se záclonkovými okny jako drobná pohádková neskutečnost. Stavení bylo před lety obýváno lesníky a Pařez obsadil jednu volnou místnost v padesátých létech, kdy tady prospektoři hledali rudy, barytové a fluoritové žíly. Vyšlapali si drobný chodník ke studánce kryté dřevěnou stříškou. Byl to modravě čistý vývěr puklinové vody na pokraji hnědě tlejícího vrchoviště. Voda stoupala ze studených skalín a byla podivuhodně svěží. Tady Pařez poustevničil v padesátém třetím roce, chodil a hledal rudní indicie.

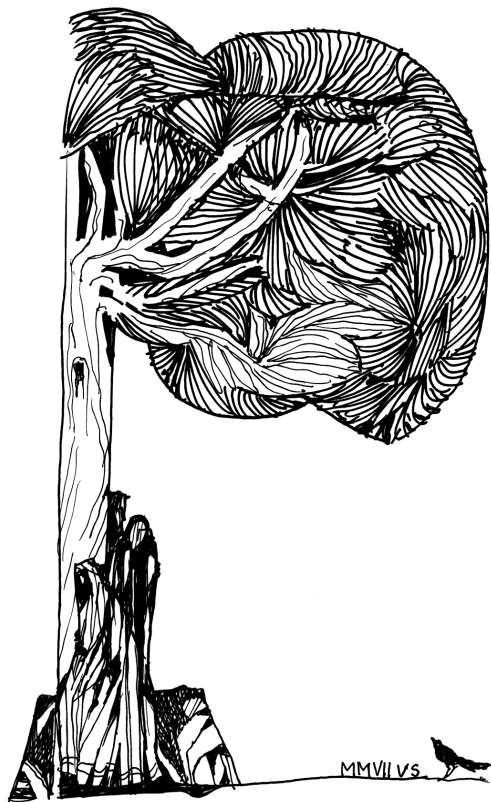
Před osmi lety byl sakramentsky mladší. Věčné putování po horách, mokvající šachtice, jízdy motor-kou v deštích, postele na spadnutí, studené hospody s náhodným jídlem, ohně u kutacích rýh daly zabrat kůži, žaludku i mozku. Když tu dnes ležel nad krásnou Starou stezkou, zdálo se, že všechno jej mívá jako vzduch. Nadechneš se, vydechneš, rozevřou se drobné sklípky, okyslíčí se krev, pak znovu, tisíckrát a tisíckrát znovu. Když se protáhl, vždycky v něm něco zapraskalo. Stále častěji myslel v hrubých živočišných pojmech. Léta tvrdého života se vršila.

Ale tenkrát v hájovně u Staré stezky teprve začínal bojovat. Jeho obličej, jak jsem jej znal z té doby, byl dosud bez červených a fialových žilek na lícních

kostech a bez chumáčů vrásek kolem očí. V třiapadesátém roce měl známost s kuchařkou ze statku v Grünwaldu, s kterou rád chodíval oldřišskými pláňmi. Večer táhl náhorní rovinou chladný vítr a býval nepříjemně vlezlý. Na konci ovesných polí byly nehluboké jámy opuštěné pískovny s jezírkem jako dlaň. Tam se někdy s mladou ženou z Grünwaldu milovali. Stará stezka byla místy obklopena hvozdíky, světlíky a vítody, které dohromady tvořily koberce plné barev. Bylo to všechno obludně krásné. Pařez si pomalým způsobem uvědomil rozkoš hmatatelného snění. Děvče z Grünwaldu bylo soškou, kterou si uplácal z hlíny své samoty. Rozhodl se, že si ji vezme. Hájovna se dusila vzlyky jejich primitivního štěstí.

„A tak mi všichni slibte, že přijdete na veselku“, volal uprostřed dveří a výčepní z moldavské hospody mávl jen otráveně rukou: „No jo, tak už syp, ženichu“. Ještě se třikrát poplácal s dědky u prvního stolu a vyšel do světlého večera, lemovaného fialovou hradbou lesa. Ruce si strčil do kapes, hvízdal si (tak zřídka v životě si hvízdal!) a s úsměvem proplouval lesní cestou, která se svažovala k údolí. U potoka narazil na odbočku k Staré stezce, zadýchal se při ostrém výstupu a brzy vyšel z lesa. Obzor byl ještě pomněnkově modrý s růžovými stíny. Pařez byl ve vzácně povznesené náladě. Cítil se vnitřně silný, nasycený životadárnými šťávami. Hýkal blahem a holou dlaní začal bít do drsné kůry krajního smrku. Oči se zúžily při dopadu paprsků vodorovně učených podle čáry ob-

zoru. Pařez se doslova rozběhl kouzelně ozářenou Starou stezkou. Deset piv a rumy však nesnesly takový spěch. Musel si sednout, zatočila se mu hlava. Klátil nohama sedě na kraji metrového úvozu a patami odkopával zvětralínu s drobnými kamínky. Bylo mu špatně. Snad proto se snažil podvědomě odpoutat mysl od neposlušné tělesné schránky a sledoval pada-

jící drolinu. Oči vycvičené prospektořině se zaostřily na narůžovělé obálky s lesklými ploškami. Naklonil se, v žaludku mu nepříjemně zakloktalo. Raději pomalu slezl do úvozu a na bobku, hekaje, nabíral do dlaně drobné střípky barytu s vrostlými modrozelenými krystaly fluoritu. Hledačská vášeň a kořist před očima jej poháněla, prolezl na kolenou pět metrů a všude nacházel kousky fluoritu a barytu.

„Žíla jako hrom“, opakoval Pařez automaticky, „hrome!“ Co naplat, zešeřilo se a nebylo už možné rozoznat barvy. Pařez vítězně, vrávoravě vstal a rozhlédl se. To místo snadno najde v zákrutu Staré stezky. Hrdlo se mu svíralo kyselým říháním. A přesto si Pařez zpíval. Šel pak ještě aspoň hodinu k hájovně, dlouho hledal klíč, nakonec kopnutím urazil petlici, potmě upil z bandasky hlt vody a převalil se na postel.

A tak v třiapadesátém roce nastaly pro Pařeza vzrušené, velké dny. Hlubokými rýhami poničili louky kolem Staré stezky. Šachticemi nahlédli pod drn a žíla vytrvale pokračovala do hloubky. Nakonec se začala razit štola a na vrchu byla postavena vrtná věž, aby se přesvědčili, co bude v ještě větší hloubce. Bylo to veselé léto, plné nových objevů a optimismu. Pařez dostával prémie, pěkné sumičky, které stačily pro něj i pro dívku z grünwaldského statku. Potom se oženil a přestěhoval se z hájovny na Grünwald. Lebedovi šéfové si nález pochvalovali, výpočty zásob klaply. Padlo i vyznamenání za vynikající práci. Jak bylo zvykem, podnik dostal putovní prapor nejlepších pracovníků.

Část všech těch úspěchů měla na svědomí Pařezova opice. Ale Pařez by jednou stejně tu žílu vyšpehoval...

Co dal Pařezovi nález fluoritové žíly? Po osmi letech leží opět nad Starou stezkou. Je to loučení s molдавskou Muldou, s rozvalinami Grünwaldu, s celým vítězným tažením za rudním bohatstvím tohoto krušnohorského koutu. Těžba se rychle zakousla do žilných bloků, během šesti let se všechny lepší části vytěžily až po úroveň dolní štoly. Začalo umírání. Jepičí život většiny rudních žil v Krušných horách! Ani tahle žíla nepřežila průměrný věk svých příbuzných.

V těch časech zářných zítřků socialismu se nešetřilo vyznamenáními. Věncí chudé police terénních pracovišť. Pařezové nalézají, pracují a mlčí. Teď Zdeněk Lebeda vypadá, jako by ani nepoznával známé obrysy lesů, v ústech přehazuje dlouhé stéblo trávy, je unaven. V brašně má poznámky k likvidaci štoly. Naposled prošel hlavním překopem a doplnil geologickou dokumentaci. Už pět let se toulá jinde, zatímco těžba ovládla pole. V té době prošel střední Krušné hory a pobyl na Měděnci, zapadl přes zimu sněhem na Zlatém Kopci, navrhoval vrty na Hoře sv. Šebestiána, prolézal staré vyzmáhané štoly u Hamrů, u Klínů, ve vejprtském polesí a kdoví, kde ještě. Je mu hořko. Z Grünwaldu nezůstala ani stodola, všechno se rozpadlo a vojáci zbytek zplanýrovali buldozery. Je to tak lépe, říká něco uvnitř Pařezova srdce. Žena z Grünwaldu jej dávno opustila, asi dva roky po svatbě, snad trochu i jeho vinou. Ale měla s ním

dítě a přesto odešla. Pařez platí na kluka pravidelně. Málokdy jej však vidí. Přijede někdy do Mostu na motorce, tam je žák první třídy a říká „Jsem Zdeněk Lebeda“. Jeho druhý táta je nějaký Šperkl. To Lebeda zní lépe. Pařez se dívá na krušnohorské nebe: je pokryto světlými, ojedinělými mraky, které beztrestně přeplovají státní hranice.

Zase konec jednoho díla, myslí si, tentokrát s dojetím, i když se stále pohybuje na povely zvenčí. Do prdele, ozdobí to přemýšlení bezslovesnou větou. Rýhy kolem Staré stezky se už téměř ztrácejí v trsech ovšíku, pýru a ostatních kosmatých travin.

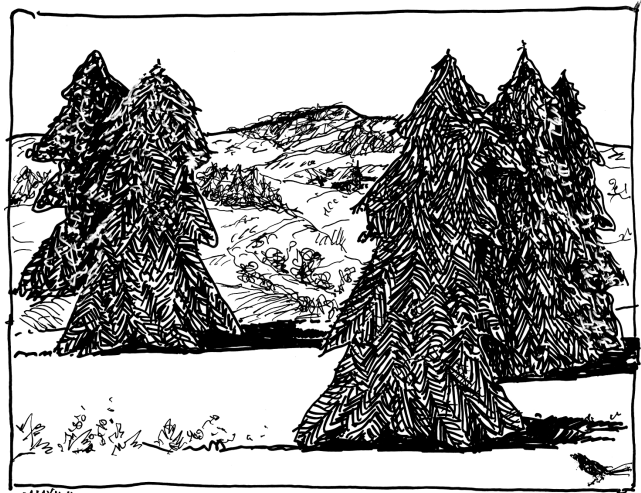

Soumrak

Znám mnoho podivných soumraků, sty způsoby začínají a končí, přestává a vrší se šíření, ale z těch mnoha způsobů vyberu jeden, který mi často leží na mysli.

Jel jsem z Chomutova do Kovářské starým autobusem, který jezdíval před několika lety ještě na podobných zastrčených tratích. Bylo to na podzim, napadl dokonce již první sníh, zůstaly z něj tu a tam jenom malé polštáře našedlé barvy. Za světla, toho těžkého, mlhavého světla, které se dere z rosné krupice, vypadal obnošeně a dědkovsky. Dvířka se kymácela v zrezivělých pantech, na každé zastávce se z něj vypotáčelo vždy několik lidí, potom zasténal motor a usedli noví příchozí. V tom autobuse jsem projížděl zamženým, chudým krušnohorským krajem a prožíval hodinu legendárního soumraku. Nemyslete si, že rozlohu, dálky, obzor nelze měřit zastávkami v několika vesnicích. Někdy, za nepochopitelně tíživých a krásných večerních nálad, znamenají malé osady s několika chalupami celý svět.

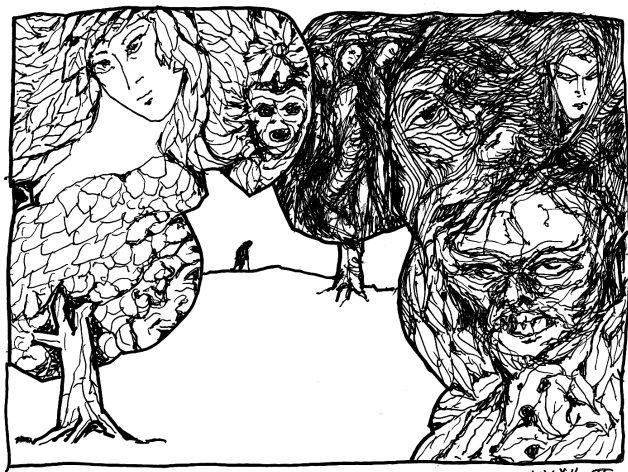
Seděl jsem vepředu, nohy jsem měl opřeny o malý schod, o který byla zvýšena řidičova plošina. Vedle mne sedělo mladá děvče a za mnou stáli a seděli hajní, dřevaři, několik žen, jedna s malým děckem, přistoupil cestář a poštovní úředník a nějaký člověk s obrovským hrncem. Vzadu seděla parta muzikantů s nástroji opřenými v klíně. Obzor zvolna temněl, ve mně

MMXIV.

však zůstávalo vroucně a světlo, cítil jsem všechen život kolem sebe a poslouchal jsem naráz všechny řeči, které lidi v tom autobuse vedli. Cestář si dýchal do rukou a dával studené dlaně na tváře mojí sousedky. Z jeho slov a šprýmů vyčuhovala láhev domácí pálenky. Dívka vždy se smíchem ucukla a pak mi stiskla ruku svými drobnými teplými prsty. Najednou tu byl pocit přiblížené dálky, jemného pernatého hnízda, vystlaného něhou a teplem. Byl jsem nesmírně vzdálený i blízký, soumravně šťastný, má ruka ležela v živé a mladé hornaté zemi s mnohojazyčným podhoubím, ve vlažné zemi předsevzetí, proher a snů, jež byla uprostřed staré Evropy jako země moje a nikoho. A přes to všechno se pomalu ukládala noc. Tmavé české pomezí s rozbitými silnicemi, šedivina luk

a černá chapadla pokroucených jeřabin, otrískané domky, zarostlé a zanesené příkopy. Cestářův slivo-
vičný chrapot a bafání hajných a ženino vš, vš, sklo-
něné nad nepokojným děckem a zase čmáranina větví
oslněná žlutým světlem reflektorů. „Tak zahrajte
něco, hoši,“ vyzval fousáč hajný muzikanty, kteří po-
skakovali na zadních sedátkách při každé kaluži. „Jste
blázen,“ řekl jeden z kapely. „Kvůli vám si nevyrazíme
zuby.“ Ale měli tam housle a harmoniku a potom
i klarineták se osmělil strčit dřevěný plátek do svých
hranatých úst. V okamžiku se autobus proměnil v zpí-
vající potulný chór minnesängrů, plující na ojetých
protektorech po hrbolaté silnici. Chlapi hráli takové
zvláštní a tenkrát už téměř zapomenuté odrhovačky,
které v šeru při jízdě zněly velmi slavnostně, velmi
kypře, a protože to bylo na cestě k horám, tak jako
hudba procesí, které se kolébá k cíli. Kola opětovala

nárazy a rytmika vrzání karosérie na zrezivělých třmenech se agogicky vplétala do té neotřelé, rituální slavnosti pojízdné kapely. Díval jsem se přes rameno své sousedky na ženu s dítětem. Nebránila se, prožívala ty staré šlágry a chlapec na jejím klíně rozevíral údivem očka. Šofér se smál a v zatačkách s hravou veselostí kroutil oběma rukama veliké kolo volantu do pomyslného taktu Havířské růže. Chlápek s houslemi používal cikánských glizand a klarinetista v terciích doplňoval melodii i zanášky. Děvče vedle mne si broukalo tenkým hláskem nesrozumitelný text k písni. Lesníci chvílemi zpívali těžkými hlasy, jeden z nich však měl docela zvučný, kovový bas. Za Rusovou se objevila hustší mlha, řidič zpomalil, prokousával se od stromu k stromu, z jízdy se stalo opravdu pomalé, rozvláčné procesí s lidskými zpěváky, hudebníky a předříkávači. Naše srdce se všemi trampotami zapadala stále hlouběji v houstnoucí tmou, očišťovala se vlhkostí horské země, spojovala se v proudy takových slov, která jsme nedovedli ani hroubou vysvětlit, *Domino, warum hast du so traurige Augen*, to byl soumrak smutků, všechno odploovalo, rozplývalo se za třepotání tónů, za nezodpověděné otázky, proč máme někdy tak smutné oči...

Nemohu končit jinak než modlitbou. Bože hor a soumraků, podrž v paměti tento kout, tu soumráchnou hodinu na silnici ke Kovářské, ty poutníky starým, vrzajícím autobusem! Za všechny lasičky silnic, za všechny mladé dívky a hochy, za všechna nevy-

slyšená a marná přání, ano, za chechtajícího se cestáře a silného šoféra, za celou tu muzikantkou bandu a chraptivé hajné, naplňuj mi oči pokorou, abych se dopátral odlesku toho, co se tenkrát po celé cestě v oknech vozu tak přespříliš podobalo hluboké studni lidství!

Na kahánku den:

Den jako z natí dým

Já budu tím místem bolavým

Do nějž se vryje nůž jak autogen

A po paměti dávných styků

S ženami de jadis

S tvým jménem na jazyku

Když zemru – nevadí

Doktor Fuchs aneb milování na haldách švelkoksu

Introitus

Nemohlo být kouzelnější krajiny na zemském povrchu nad hloubětínské uhelné depo! Když se povedla měsíčná noc, nebesa se rozžihala tím sinavým světlem, v němž všechno šeptalo a vzdychalo jakoby zaskočeno stříbřitostí světa. Hromady ostravského černého uhlí a koksu plovaly na světélkující hladině statečného plevelu. Nebylo krásnější harmonie nad ostré hrany stínů a toho stříbrného světla, které modelovaly imaginární měsíční hory.

A tehdy, v odstaveném starém poštovním vagonu, který sloužil za přístřešek nočním hlídačům, obracel doktor Áron Fuchs titulní stránky knížek a říkal: *Tak tohle bude pěkná fuška! Tak se podívejme, dvě stě padesát hustejch stránek, a ty výrazy!* Občas pohlédl taky okénkem na stříbrošedý iluzionistický horizont, složený z uhlí a měsíčního svitu a náměsíčných myšlenek – *jak z lišky se stává stříbrná liška, z lasičky hranostaj, z úplně špatných a podlézavých pocitů heroické představy naplněné vzácným dobrem a radostí!* Román byl krásný a stál za to, aby se na něj uvolnila aspoň tuna

papíru. Dvě stě padesát stránek přeloží za tři měsíce, i když mezitím vyřídí ještě tucet dalších věcí. Mezi tím tuctem věcíček však byla jedna velmi závažná a doktor Fuchs si vzdychnul: *Zatracenej rozdíl mezi instinktem a intelektem! Kdo mi poradí, jak jednat, jak se prohovorit?*

Životem doktora Fuchse už prošla řada let tučných a hubených. Jakkoli byly měsíční noci léta padesát dva opojné a hýřily hvězdami, pro doktora to byly hubené roky, neveselé roky, samý kal a ústrky. Smím si poznamenat vaše zajímavé životní příběhy? Čistě z vědeckého zájmu, pane, řekl by pan Pickwick. Pan Áron Fuchs by jistě odpověděl s pobaveným úsměvem: Samozřejmě, pane. Je mi ctí. Dovolte však, abych vás upozornil, či lépe, chcete-li, abych vás varoval, že jakékoli poznámky onoho druhu v dnešní době mohou být použity jak proti mně, tak i proti vám. Nebezpečí doličných věcí lze těžko odhadnout. Ať z profesionálního zájmu či z pouhého špehounství, ať ze zvědavosti nebo z hlouposti, následky bývají tytéž. Ale jen si pište. Věřím, že jste čestný člověk a v případě potřeby své zápisky buď spálíte, nebo hodíte do řeky nebo předáte další čestné osobě. Není tomu dávno, kdy jsme předávali dopisy zcela neznámým čestným lidem a věřili jsme jim, že se pokusí naše vzkazy doručit. A byly případy, že museli sami zmizet a ještě v posledním okamžiku hledali dalšího člověka, který by jejich službu vykonal za ně.

Doktor Áron Fuchs se zasní. Okénkem poštovního vozu uviděl vzdálený obzor terezínských ulic, smutné měsíce polohladu, nemocí, ponižujících prohlídek, umírání. V peněžence nosil na památku terezínskou pětikorunu, tu poukázku s Davidovou hvězdou, na níž byl podepsán stařešina židovské obce. Ano,

dnešní doba je proti oněm létům podobná medovým koláčům. Jenže tu byly jednotlivé případy, a ty byly také ukrutně zlé. Například jeho přítel z oddílu nucených prací, Josef Kaufmann, který si po válce změnil jméno na Kupecký, tenhle Kupecký na tom byl teď hůř než v terezínském lágru. Pracoval jako vedoucí tajemník a najednou se propadl do mamutí pasti, kterou na něj a řadu dalších vysokých funkcionářů nastražili jiní tajemníci. Fuchs cítil, že ať udělá cokoli, všechno proběhne jako antická tragedie podle neodvratného rozsudku bohů. A před ním byla zase jen jedna z těch dlouhých hlídačských nocí, v níž celý svět zestárne bez rozřešení.

V hlídání hloubětínského uhelného depa se střídal bývalý advokát a koncentračník doktor Fuchs s druhou zajímavou postavou, bývalým obchodním cestujícím a úředníkem Oldřichem Hornou. A třetím partnerem tohoto hlídačského komparsu se stala zcela náhodou skupina vysokoškoláků a děvčat z polepšovny. Dílem prozřetelnosti se tato třetí část hlídačské party proměnila pro Fuchse a Hornu v jediný zdroj naděje. Byl to zázrak mládí, které má před sebou ještě volbu mezi dobrem a zlem a které může rozeznat, čím dobro vítězí nad smrtí i ve chvílích hluboké beznaděje. O tom později.